

Türkçe Terimler Sorunumuz

Prof. Dr. İlhami ÇETİN [Elektrik Mühendisi]

Dil bir iletişim, öğrenme ve düşünme aracıdır. Dilin bu işlevlerini kolay ve etkili bir biçimde yerine getirebilmesi için sözcükleri, özellikle terimleri kolay anlaşılabilir olmalıdır.

Şimdi 1929 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin yayımladığı Tecribî Fizik Manipülasyonları kitabının ilk cümlesini okuyalım: "Mikroskop iki mukarrip adese hey'etlerinden teşekkül etmiştir ki bunlardan cisme müteveccih kısa mihraklısına adesei şahsiye; göze tatbik edilen ve daha uzun mihraklı olan diğerine de adesei ayniye denir." Aynı Fakültede 1939 yılında şu unvan kullanılıyordu: Tamami ve Tefazuli Hesap ve Yüksek Riyazi Tahlil Profesörü. Böyle bir dil ile çağdaş bir eğitim yapılabilir mi? Türk Ulusu'nun yüzyıllarca geri kalmasının nedenleri arasında matbaayı 300 yıl gecikme ile kullanmamız ve Arapçaya, Farsçaya dayanan bu Osmanlıcanın aklımızı perdelemesi sayılabilir. Şimdi Osmanlıcaya özlem duyanlar, acaba verilen örneklere ne derler?

Bu sorunun da ulus için yaşamsal önemini herkesten önce, herkesten çok Atatürk anlamıştı. 13 Kasım 1937 günü Sivas'ı son kez ziyaretlerinde, Sivas Lisesi'nde geometri dersine girmiş ve bir kız öğrenciyi tahtaya kaldırmıştır. Öğrencinin, iki koşut doğruyu kesen bir doğrunun oluşturduğu açıların Arapça adlarını söylemekte zorluk çekmesi ve yanlışlar yapması üzerine Atatürk, "Bu anlaşılmaz Arapça terimlerle, öğrencilere bilgi verilemez. Dersler Türkçe yeni terimlerle anlatılmalıdır" demiş ve örnek olarak kendisi bazı geometri konularını anlatmıştır. Ayrıca ilgililerden, Türkçe terimlerin kullanıldığı yeni ders kitaplarının birkaç ay içinde hazırlanmasını ve tüm okullara dağıtılmasını istemiştir. Bu çalışmalara örnek olarak, kendisi de bir geometri kitabı hazırlamış ve bastırmıştır. Onun burada önerdiği boyut, uzay, yüzey, çap, yarıçap, kesit, yay, çember, teğet, açı, açortay, içters açı, dışters açı, taban, eğik, yatay, düşey,

yöndeş, konum, üçgen, dörtgen, beşgen, köşegen, eşkenar, ikizkenar, artı, eksi, eşit, toplam, oran, orantı, türev, alan... gibi matematik terimlerini günümüzde de aynen kullanıyoruz.

Yazdığı Geometri kitabında "Müsellesin mesaha-i sathiyyesi, kaidesiyle irtifainin hâsıl-ı darbinin nisfina müsavidir" yerine "Üçgenin alanı, tabanı ile yüksekliğinin çarpımının yarısına eşittir" demiş ve bugün de aynen kullandığımız geometri terimleri ile Türkçe terim bulacaklara örnek olmuştur. Böyle bir mucize dil dönüşümünü gerçekleştiren, 129 Türkçe matematik terimi türeterek yepyeni bir geometri kitabı yazan başka bir devlet adamı tarihte herhalde yoktur. Terim sözcüğünü bile Fransızcasına dayanarak öneren O'dur.

Orta öğretimde belli bir terim denetiminin uygulanmasına karşın, yüksek öğretimde böyle bir denetimin olmaması, terimlerin seçiminin genellikle onları kullanan öğretim üyelerinin takdirine bırakmaktadır ki, bu yüzden hem bir terim kargaşası oluşmakta, hem de Türkçe terimler yerleşmemekte ve gelişmemektedir. Bir öğretim üyesi Türkçe terim kullanmaya ve bulmaya özen gösterirse, onun yakın meslektaşları bile çok kez bu çabaları desteklememektedir. Örneğin bir öğretim üyesinin kitaplarında kullandığı birincil, ikincil, akı yoğunluğu, elektriksel, doğrusal, doğrusal olmayan, eksenel, yarıçapsal, anma, etkin, tepkin, tepki, sinüs biçimli, devir hızı, oluk, kafesli rotor, manto tipi yerine primer, sekonder, endüksiyon, elektriki, lineer, nonlineer, aksiyal, radyal, nominal, aktif, reaktif, reaksiyon, sinüsoidal, devir sayısı, ankuş, sincap kafesli rotor (yıllarca önce sincap kaldırıldı), mantel (Mantonun Almancası) tipi demeyi yeğleyebiliyorlar. Böyle bir davranışın sonucunda bazı terim yanlışları sürüp gitmektedir. Örneğin güç elektroniği dersini verenler bile yarıiletken, tiristör, yonga yerine yarı iletken, tristör, çip veya chip yazmayı sürdürüyorlar.

Tiristörü doğru yazmayı bile öğrenemeyenler onun elektrik mühendisliğindeki önemli ve yaygın uygulamalarını nasıl öğretebilirler! Öğrencilerimiz de terim konusunda bilinçsiz olduğundan, terim yanlışları kolayca yayılabilmektedir.

Toplumumuzda yaygın görülen yabancı hayranlığı yalnız yabancı mallara değil, yabancı sözcüklere de yayılıyor. Hiçbir dil disiplini tanımayan tuhaf bir davranış sergileniyor. Bu ilkel davranışı yayınlarda, konuşmalarda kolayca saptayabilirsiniz. Hiç gereği yokken bir terimin İngilizcesi kullanılır veya İngilizce yazılır. Örneğin kimi yayınlarda “üstel (exponential), uygulama (application ya da apps), chip’ler, terabayt, bit veya compromise (uzlaş), yurttaş (citizen)...” ile karşılaşılıyorsunuz. Anlamını bilmeden, söylenmesi zor füniküler (Lâtincede Funiculus: sicim) sözcüğünü kullanacağımıza, Almanlar gibi halatlı yol, halatlı araç diyebiliriz.

Ne yazık ki birçok alanda, şimdiye kadar az veya çok yapılan çalışmalara rağmen, sık sık ölçüsüz özensizliklerle karşılaşılıyor. İşte elektrik mühendisliği dergilerindeki reklamlardan kimi kirlenme örnekleri: Tork, Powerful Solutions, Class 0, 5S, Max., Form1, Universal Panoları, Power LED Projektör, Downlight Armatür, Extra sadelik, Koaksiyel, Sensör, Hava izoleli, Katodik koruma, Busbar, Trolleybusbar, Metal Enclosed Hücreler, Fonksiyonel, Sekonder koruma, Filtre, Yük Setleri, Evirici Trafoları, Kapasitör, Şönt Reaktör, Fatura dizaynı, Reaktif enerji, Entegrasyon, Kompanzasyon, Flexible baralar, Folyo baralar, Güç faktörü, Platinium serisi, Fan, Bakım bypass’ı, The art of electronics, Hermetik transformatör, Full otomatik, Nominal akım, Rezistanslı, Naturaleleksal kaplı, Thermostat, Rutubet, İzolasyon seviyesi, Her pozisyonda monte edilebilir, İzolasyon komponentleri, Ex-proof ürünler, Sensörless vektör, Flux Kontrol, Tristör, Detaylı sayaçlar, Plug-in panel, İkaz, Proses, İnfrared termometreler, Three Level UPS, Lokal ve merkezi alarm, Halojen free, Kapasitif... Burada tanınmış bir sözü değiştirerek, “Bu kadar sorumsuzluk ve bilinçsizlik ancak tahsil ile olanaklıdır” denemez mi? Çok kez dilsel anlam bilinmeden kullanılan bu tür sözcüklerle bilim ve tekniğin gerektirdiği açık seçik anlatma nasıl sağlanabilir, bilinçsiz ezbercilik nasıl önlenir?

Türkçe güzel karşılıkları varken bile takat, kaplin, rezistans, voltaj, limit, çip, debi, irtifa, santrifüj, şaft, vibrasyon, izolasyon, form, promil, teori, sensör, monofaze, trifaze, disjonktör, sürat diyenlere ne kadar hayret etsek azdır. Ancak daha da ileri gidenler var ve bunlar yıllardan beri Türkçede yerleşmiş yabancı kökenli azot, silisyum, tungsten, kondansatör, enfraruj, jiroskop, döndürme momenti... sözcükleri yerine İngilizcelerini nitrojen, silikon, volfram, kapasitör, infrared, cayroskop, tork... diyorlar.

Teknik dile önemli katkıları olan İstanbul Teknik Üniversitesi’nde yaklaşık 70 yıldan beri kullanılan ve ortaöğretimde de benimsenen döndürme momenti

yerine şimdi piyasaya tork sözcüğü sürülüyor. Bunu kullananların bu sözcüğün anlamını bildiğinden kuşku duyulabilir. Her terimin kavramı az çok açıklaması beklenir. Döndürme momentinin temel özelliği döndürme etkisi yapmasıdır. Tork deyince bu etki hiç anlaşılıyor mu? Türkçemiz Arapça bağımlılığından kurtuldu, ama şimdi de Amerikan bağımlılığından kaçamıyor.

Toplumumuzda yaygın görülen yabancı hayranlığı yalnız yabancı mallara değil, yabancı sözcüklere de yayılıyor. Hiçbir dil disiplini tanımayan tuhaf bir davranış sergileniyor.

Sonuç

Türkçeyi bir bilim ve teknoloji dili yapmak istiyorsak, her şeyden önce Türkçe terim kullanmayı benimsemeli ve savunmalıyız. Toplumsal statüsünü yabancı mal kullanarak artırmayı uman görgüsüzler gibi, yabancı sözcükler kullanarak kendimizi yücelttiğimizi asla sanmayalım. Hüner, yabancı terimlerle Türkçenin bir bilim dili olmasını önlemek değil, tersine Türkçeyi bu aşamaya getirecek katkılarda bulunmak ve bulunanları desteklemektir. Burada görev üniversitelere, mühendis odalarına, Türk Standartlar Enstitüsü’ne ve tüm bilinçli yurttaşlara düşer. Kararlaştırılan terimlerin kullanılması zorunlu olmalıdır. Almanya’da elektrik terimleri normlar ile saptanmıştır. Örneğin alternatif akım için DIN 40110’daki terimler kullanılır ve herkes bu tür normlara uyar. Prof. Dr. Macit Gökberk (1908-1993) ve arkadaşlarının felsefe terimlerini Türkçeleştirmeleri ilgilenenlere başarılı bir örnek olabilir.

Yabancı terimlerin Türkçe karşılıklarının bulunması hafife alınacak bir iş değildir ve öğrenilmesi gereken önemli bir uğraşdır. Macarca’yı yabancı sözcüklerden arındırmayı amaçlayan Macar Dil Devrimini de muhakkak incelemeliyiz. Bu devrimle üniversite, fakülte, tren, tramvay, metro, gar, istasyon, lokanta, restoran, pardesü, makine, flüt, piyano, vals, lâbirent... gibi sözcükleri bile macarlaştırmak başarılıdır. Bilim ve teknoloji terimlerini Türkçede geliştiremezsek, anadilimizde öğrenme, düşünme, yaratıcı olma ve yenilik yapma süreçlerinde verimli olamayız. Sonuçta Türkçe ikinci sınıf bir dil, Türkiye ikinci sınıf bir ülke olur. Bunu önlemek istiyorsak, Türk Dil Devrimine sahip çıkalım ve Türkçenin tekrar yabancı diller boyunduruğu altına girmesine tepki vermek için yavaş ısıtılan suya atılmış bir kurbağa gibi canımızın yanmasını beklemeyelim.

Kaynaklar

İ.Çetin : Türkçe neden, nasıl yozlaştırılıyor? Cumhuriyet BT 8 Mart 2013.

İ.Çetin : Türkçede mandacılık tehlikesi. Cumhuriyet BT 5 Nisan 2013.

İ.Çetin : X-ışınları yerine X-Ray diyenler Türkçeyi yozlaştırıyor.

Cumhuriyet BT 19 Temmuz 2013.